

ODABRANA DELA ŽOZEA SARAMAGA

STAKLENA KUPOLA

PRIČE S OVOG I S ONOG SVETA

STOLEĆE U ALENTEŽU

SEDAM SUNACA I SEDAM LUNA

GODINA SMRTI RIKARDA REIŠA

KAMENI SPLAV

POVEST O OPSADI LISABONA

JEVANĐELJE PO ISUSU HRISTU

SLEPILO

SVA IMENA

PEĆINA

UDVOJENI ČOVEK

ZAPIS O PRONICLJIVOSTI

SMRT I NJENI HIROVI

PUTOVANJE JEDNOG SLONA

KAIN

HELEBARDE, HELEBARDE, KREMENJAČE, KREMENJAČE

—

PUTOVANJE KROZ PORTUGALIJU

MALE USPOMENE

U PRVOM LICU

SARAMAGO

DOBITNIK NOBELOVE NAGRADE

POVEST O OPSADI LISABONA

Prevela s portugalskog
Tatjana Manojlović

■ Laguna ■

Naslov originala

José Saramago

HISTÓRIA DO CERCO DE LISBOA

Copyright © 1989, José Saramago

All rights reserved.

Translation copyright © ovog izdanja 2018, LAGUNA

Zahvaljujem se Manuelu Dijašu Afonsu na saradnji prilikom prevođenja ovog romana. Posebno se zahvaljujem profesoru Vladeti Jankoviću na dragocenoj stručnoj i prijateljskoj pomoći.

Prevodilac

Prevod ove knjige finansirao je „Kamoiš“ – Institut za saradnju i jezik, I. P.

Obra publicada com o apoio Camões – Instituto da Cooperação e da Língua, I. P.

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Za Pilar

Sve dok ne dosegneš istinu, nećeš moći da je ispravljaš.
Ali ako je ne budeš ispravljao, nećeš je dosegnuti. U
međuvremenu, ne odriči se sebe.

Iz Knjige saveta

Korektor je rekao, Da, ovaj znak se zove *deleatur*, koristimo ga kad nešto treba da izbrišemo ili uklonimo, samo ime kaže, a važi kako za pojedinačna slova tako i za cele reči, Liči na zmiju koja se predomislila u času kad je htela da ugrize vlastiti rep, Fino zapažanje, gospodine, zaista, mi se toliko grčevito držimo za život, da bi se čak i zmija pokolebala pred večnošću, Nacrtajte mi ga ovde, ali polako, Lako je, samo treba da povučete ovaj potez, nepažljiv posmatrač pomislio bi da iscrtavam neki traljav krug, ali ne, primećujete da liniju ne završavam tamo gde sam je započeo, već skrećem pored, pa na unutra, povlačim je nadole i presecam joj donji deo krivine, na kraju izgleda kao veliko slovo Q, i to je to, Šteta, na prvi pogled crtež je mnogo obećavao, Zadovoljićemo se iluzijom sličnosti, ipak, istini za volju, gospodine, dozvolićete da se izrazim kao kakav prorok, različitosti su oduvek ono najzanimljivije što nam život pruža, Kakve to veze ima s korekturom, Vi, pisci, živite u oblacima, svoje dragoceno znanje ne trošite na tričarije i sitnice, na nečitka, pretumbana i naopačke napisana slova, kako mi

obično nazivamo omaške iz vremena ručnog slaganja slova, tada su različitosti i greške bile jedno te isto, Priznajem da moji *deleaturi* nisu toliko precizni, kad nešto ne valja, ja samo precrtam jer imam poverenja u promućurnost štamparâ, to pleme je po bočnoj liniji blisko čuvenoj porodici farmaceutâ edipovskih sposobnosti, kadroj da dešifruje i ono što nikada nije bilo ni napisano, A onda korektori uzimaju stvar u svoje ruke, Vi ste naši anđeli čuvari, mi vam u potpunosti verujemo, nekako me, eto, podsećate na moju brižnu majku koja mi je bezbroj puta pravila razdeljak, stalno me iznova začesljavajući, sve dok on ne bi ispaao savršen kao da ga je lenjirom iscrtala, Hvala na poređenju, ali ako je vaša mila mati već počivša, nadalje bi trebalo težiti ka savršenstvu vlastitim snagama, jer uvek svane dan kad postane jasno da se nešto mora ispraviti u samom korenu, Što se tiče ispravljanja, ja ispravljam, ali najteža mesta rešavam na najbrži način, tako što ispišem novu reč preko stare, Primitio sam, Nemojte mi, molim vas, govoriti tim tonom, činim najbolje što umem, a pritom imam vrlo malo slobode, svako radi ono što može, Da, gospodine, više se i ne može očekivati, naročito u vašem slučaju, vi nemate želju da nešto menjate, ne uživete u tome i niste skloni ispravkama, Pisci stalno nešto menjaju, mi smo većiti nezadovoljnici, To i jeste jedini način, jer savršenstvo postoji samo na nebu, ali ispravke pisaca su drugačije, problematika je dublja, bitno se razlikuje od naše, Hoćete da kažete da korektorska branša uživa u tome što radi, Ne bih išao toliko daleko, sve zavisi od posvećenosti, ali kada bi se jednog dana pojavio neki rođeni korektor, kao stvoren za taj posao, predstavljao bi pravi fenomen, ipak, po onome što se dosad dalo videti, mi, korektori, gajimo duboko u sebi veliku strast, Ovo prvi put čujem, Svaki dan nosi i radost i tugu, a isto tako i neku vrednu

pouku, To govorite iz iskustva, Mislite na pouku, Mislim na strast, Naravno da govorim iz iskustva, nekakvog iskustva moram imati da bih mogao da sudim, ali to tvrdim i na osnovu posmatranja ponašanja drugih ljudi, što predstavlja jednako vredno moralno učenje, Sudeći po tim merilima, neki stari pisci savršeno bi odgovarali ovom opisu i bili bi besprekorni korektori, setio sam se Balzakovih revizija tekstova, zaslepljujućeg vatrometa ispravki i dodataka, I Esa de Keiroš je isto činio, ne zaboravimo našeg sunarodnika, pada mi na pamet da bi i Esa i Balzak danas bili najsrećniji ljudi na svetu, sedeli bi pred kompjuterom, umećući reči, prebacujući ih, vraćajući se na prethodni tekst, zamenjujući poglavlja, I mi, čitaoci, nikad ne bismo saznali kojim su putevima išli i lutali pre nego što su dostigli krajnji oblik dela, ako to uopšte postoji, Eh, nemojte sad, najvažniji je rezultat, šta vredi znati kroz kakva su kolebanja i preispitivanja prolazili Dante i Kamojš, Vi ste, gospodine, praktičan čovek modernog kova, već živite u dvadeset drugom veku, Recite mi, da li i drugi znaci imaju latinske nazive kao *deleatur*, Ako ih imaju, to jest ako su ih imali, priznajem, nisam stručan za to, možda su bili teški za izgovor pa su se izgubili, U drevno doba tmine, Oprostite, ja ne bih upotrebio taj izraz, To je, po vama, opšte mesto, pretpostavljam, Ne, ne zato, opšta mesta, papagajske izreke, poštapalice, usiljeni obrasci, gesla iz almanaha, pripevi i poslovice, sve to može blesnuti u novom svetlu, pitanje je da li umemo da se služimo onim što tim rečima prethodi, odnosno sledi, Zbog čega, onda, izbegavate da kažete *u drevno doba tmine*, Zato što je tmina prestala da postoji onda kad su ljudi naučili da pišu, to jest da ispravljaju ono što su napisali, što je, ponavljam, čin sasvim drugačije finoće i druga vrsta preobražaja, Sviđa mi se ova rečenica, I meni, pogotovu što je prvi put izgovaram,

kad je drugi put budem izgovorio, neće zvučati tako zanimljivo, Preobratíte se u opšte mesto, To jest u topik, učeno rečeno, U vašim rečima ima neke gorčine skeptika, Pre bih rekao da je to gorki skepticizam, To mu dođe na isto, Ali nema isto značenje, pisci obično imaju osetljivo uho za te finese, Sve više postajem tvrd na uši za finese, Oprostite, nisam želeo da vas uvredim, Ne vredate me, nastavite, prvo mi recite otkud ta gorčina ili skepsa, kako god je nazvali, Samo pogledajte, gospodine, svakidašnjicu jednog korektora, pokušajte da zamislite taj užas od jednog, dva, tri, četiri ili pet čitanja iste knjige koja, verovatno, nije zavredela ni prvo, Neka se zna da ove jake reči nisu moje, vrlo dobro znam svoje mesto u svetu književnosti, ispunjeno strašću, priznajem, ali s dužnim poštovanjem, Ne vidim gde su tu jake reči, pre bih rekao da je to prirodni završetak vaše rečenice i jedno vrlo rečito odgađanje, uprkos tome što se ovde te tri tačke ne vide, Ako želite da saznate, pitajte pisce, izazovite ih delimično ovim što sam upravo izgovorio, a delimično sopstvenim rečima, oni će vam uzvratiti slavnom Apelesovom izrekom iz anegdote s obučarom koji mu je ukazao na grešku na sandali figure na slici, a kada je slikar to ispravio, ovaj je počeo da mu se meša u anatomske izgled kolena, Tada mu je Apeles, gnevan zbog drskosti dotičnog, odbrusio, Neka obučar ne sudi dalje od cipele, to je istorijska rečenica, Pa ko voli da mu preko zida vire u dvorište, U ovom slučaju, Apeles je bio u pravu, Možda, ali samo do časa kad je jedan vrhunski anatom počeo da zagleda sliku, Vi ste, po svoj prilici, nepopravljiv skeptik, Svi pisci su Apeles, ipak, iskušenje obučara svojstveno je većini ljudi, na kraju krajeva, jedini ko je naučio da na ovom svetu posao ispravljanja nikada neće biti dovršen jeste korektor, Da li ste imali dosta obučarskih iskušenja pri reviziji moje knjige, S

godinama razvijamo jednu finu osobinu koja je, zapravo, loša, postajemo staloženiji, tako da se čak i nesavladiva iskustvenja preinačuju u ona koja je moguće odgoditi, Drugim rečima, vi uočavate grešku na sandali, ali to prećutkujete, Ne, ja prećutkujem grešku na kolenu, Da li vam se knjiga dopada, Dopada mi se, Rekoste to bez trunke žara, Ni u vašem pitanju ga nije bilo, Pitanje taktike, znate, koliko god piscu to teško padalo, mora ispoljiti makar mrvu skromnosti, Korektor uvek mora da bude skroman, i ako mu ikad padne na pamet da bude neskroman, to će ga, kao ljudsko biće, obavezati da bude savršen, Ne ispraviste se, glagol *biti* vam se tri puta zaredom javlja u rečenici, nedopustivo, zar ne, Manite sandalu, ovakva odstupanja od pravila u razgovoru su dopuštena, U redu, samo suzdržanost vam ne opraštam, Podsećam vas da su korektori ozbiljni ljudi, iskusni kako u književnosti tako i u životu, Ne zaboravite da moja knjiga pripada istorijskom žanru, Pa, tako bismo je svrstali prema tradicionalnoj podeli žanrova, ipak, iako nemam želju da ukazujem na ostale protivrečnosti, po mom skromnom mišljenju, gospodine, sve što nije život, jeste književnost, I istorija takođe, Naročito istorija, bez želje da vređam, I slikarstvo, i muzika, Muzika se tome opire od svog nastanka, čas hoće čas neće, teži da se oslobodi reči, pretpostavljam iz zavisti, ali se na kraju uvek povinuje, A slikarstvo, hajde da kažemo da je slikarstvo isto što i književnost, samo naslikana kičicom, Nadam se da ne zaboravljate da je čovečanstvo počelo da slika mnogo pre nego što je naučilo da piše, Zna-te onu krilaticu, Ako nemaš psa, imaš mačku, pa lovi, drugim rečima, ko ne može da piše neka slika, odnosno crta, kao što rade deca, Velite da je književnost već postojala pre nego što je rođena, Da, gospodine, kao što je čovek već postojao pre nego što se pojavio, Ovo je potpuno nova

ideja, Taman posla, gospodine, car Solomon, koji je tako davno živeo, govorio je da nema ničeg novog pod suncem, pa ako je tako smatrano u drevna vremena, šta da kažemo danas, trideset vekova kasnije, ako se dobro sećam onog što sam pročitao u enciklopediji, Zanimljivo, ja se čak ni kao istoričar ne bih odmah setio da ste me naprasno upitali koliko je vremena prošlo, Vreme je upravo to, prohuji za tren oka a mi i ne opazimo, čovek je obuzet svakodnevicom, a onda najedared postaje priseban i uzvikuje, dragi Bože, kako vreme leti, car Solomon do juče beše živ, a već je prošlo tri hiljade godina, Vi kao da ste promašili zanimanje, trebalo je da budete filozof, ili istoričar, imate žicu za to, Nemam stručnog znanja, gospodine, a šta običan čovek može bez znanja, Imao sam veliku sreću da na ovaj svet dođem potkovan dobrim genima, ali, da se tako izrazim, u sirovom obliku, izbrušenim samo osnovnoškolskim obrazovanjem, Pa zašto se ne predstavljate kao autodidakt, zahvaljujući svom divljenja vrednom pregalaštvu, nije to nikakva sramota, ranije se društvo ponosilo svojim samoukim ljudima, S tim je svršeno, napredak je stavio tačku na to, danas se na samoukog čoveka gleda s podozrenjem, samo oni koji pišu zabavne stihove i priče mogu i dalje biti autodidakti, blago njima, a ja, priznajem, nikad nisam imao književnog dara, Postanite filozof, Imate tanan smisao za humor, gospodine, negujete ironiju, pitam se, kako to da ste se posvetili istoriji, tako dubokoj i ozbiljnoj nauci, Ironičan sam samo u zbilji, Tako sam i mislio, da istorija nije realan život, a književnost jeste, i ništa više, Ali istorija je bila stvaran život onda kada je još nismo nazivali istorijom, Kako ste toliko sigurni u to, gospodine, Vi ste se pretvorili u pitanje koje hoda i u nevericu s rukama, Samo mi još nedostaje glava, Sve u svoje vreme, mozak je tek na kraju trebalo

izmisliti, Gospodine, pravi ste mudrac, Ne preterujte, dragi moj prijatelju, Mogu vam pružiti najnoviji dokaz za to, Ne vredi, autor je već uneo završne ispravke, sve ostalo je rutinska revizija, u vašim je rukama, Hvala na poverenju, Zaslužili ste ga, Vi, dakle, mislite da je istorija isto što i život, Dabome, U stvari, da je istorija bila život, to htedoh da kažem, Bez sumnje, Eh, šta bi s nama bilo kad bi u njemu postojao *deleatur*, uzdahnu korektor.

Tek pošto je hiljadostruko oštrije vid od prirodnog bio u stanju da na istoku neba opazi početak deobe noći od zore, mujezin se probudio. Uvek se budio u ovo vreme, sa suncem, i leti i zimi, ne mereći vreme nijednom spravom, vođen jedva primetnim smanjenjem mraka u sobi, predosećanjem svetlosti koja bi mu dotakla čelo poput blagog daha preko obrva ili prvog, jedva osetnog milovanja, a to je, koliko znamo ili verujemo, vrhunska umešnost i nedokučena tajna bajnih devica koje u Muhamedovom raju čekaju vernike. Ta tajna, to jest čudo, a možda i nerasvetljena misterija, jeste njihova sposobnost da devičanstvo povrate čim ga izgube, što je, po svemu sudeći, višnje blaženstvo večnog života, a ujedno i dokaz činjenice da se sav naš posao i nezaslužene patnje ne završavaju sudnjim danom. Mujezin nije otvorio oči. Produžio je da se odmara još neko vreme, dok se sporo sunce pelo horizontom, dovoljno daleko da još nijedan gradski petao nije podigao glavu da pogleda šta se oko njega zbiva. Jedan pas je zalajao, bez odziva, ostali su spavali, verovatno sanjajući da laju. Sanjam, mislili

---

su, nastavlajući dremež, okruženi svetom mirisa koji su ih dražili, ali ne i nagonili da naprasno poskaču iz sna na neobmanjiv dah opasnosti ili zorta, pomenimo samo osnovne izazove. Mujezin je ustao pipajući po mraku, našao odeću, obukao se i izašao iz sobe. Džamijom je vladala gluva tišina, samo su nesigurni koraci odjekivali između lukova, šunjanje opreznih stopala, kao da se bojavao da ga tlo ne proguta. Nemir nevidela nije ga obuzimao ni u jedno drugo doba dana ili noći, osim u jutarnjim satima, kad je trebalo popeti se stepenicama minareta i pozvati vernike na namaz. Zbog svog praznovernog ustručavanja osećao se krivim za usnulost tih ljudi u vreme kad bi sunce već uveliko odskočilo nad rekom, videći ih u svojoj uobrazilji kako su zagrali, prenuti iza sna i ošamućeni dnevnim svetlom, pitajući se zašto ih mujezin ne budi na vreme, samo bi neka blagorodna duša kazala, A šta ako je jadničak bolestan, ali to nije bilo tačno, nego je on iščezao, uvučen mračnim silama u najdublju utrobu zemlje. Mujezin se uvek s naporom peo zavojitim stepeništem, naročito otkako je ostario, srećom, nije bilo potrebno da sebi vezuje oči kao što to čine mulama pri okretanju mlinskog točka kako bi ih poštedeli vrtoglavice. Popevši se na vrh, na licu je osetio svežinu praskozorja i podrhtavanje svetlosti, još uvek bezbojne, jer bistrina koja prethodi danu nema boju, od nje koža blago zabridi kao nekim nevidljivim prstima taknuta, što nas navodi na pomisao da je odbačeno Tvorčevo delo, ponižavajući skeptike i ateiste, ipak, ironična činjenica istorije. Mujezin je rukom prešao preko kružnog parapeta, napipavši na kamenu utisnut znak u pravcu Meke, svetog grada. Bio je spreman. Još samo nekoliko časaka, kako bi sunce imalo vremena da prvim zracima prošara po zemaljskim balkonima, ali i da on pročisti grlo, jer je za jednog mujezina važno da ispolji svoje besedničke sposobnosti

od prvog uzvika, tad on treba da se pokaže, a ne posle, kad se poodmaklim govorom glas umekša ili se uteši hranom. Pred mujezinovim nogama pruža se grad, dole je reka, sve još uvek spava, iako nespokojno. Zora se širi nad kućama, površina vode pretvara se u ogledalo neba, mujezin duboko uzima vazduh i počinje da kujiše visokim tonom *Alahu akbar*, objavljujući nebesima vrhunsku veličinu Tvorca i zatim, ponavljajući ove reči, kao što će ponoviti i naredne fraze, u nastupu zanosa, poziva svet za svedoka da nema drugog boga do Alaha, i da je Muhamed Alahov izaslanik, a kada izgovori ovu suštu istinu, pozvaće vernike na molitvu, Dođite da molite *azala*, ali kako je čovek po prirodi lenjo biće, čak i onaj što veruje u Njega koji nikad ne spava, mujezin će blago prekoreti sve one kojima su očni kapci još uvek zatvoreni, Molitva je bolja od sna, *Al-salatu jay-run min an-nawn*, za one koji razumeju ovaj jezik, a završiće izjavom da je Alah jedini Bog, *La ilaha illa llah*, ovog puta samo jedanput, što je dovoljno kad se izgovaraju konačne istine. Grad šapuće molitve, sunce je granulo obasjavajući široke krovne terase, uskoro će i stanari izaći u svoja dvorišta. Minaret je okupan svetlošću. Mujezin je slep.

Istoričar ga u svojoj knjizi ne opisuje takvog. Jedino veli da se mujezin popeo na minaret i odande izgovorio ezan vernicima da obave molitvu u džamiji, ne otkrivajući da li je jutro ili podne, da li se sunce pomalja, to je po njegovom mišljenju nebitno za istoriju, sve što bi čitalac trebalo da zna jeste da istoričar dovoljno poznaje život toga doba da bi o njemu mogao da sudi. Treba da mu budemo zahvalni na tome, jer mu je tema, budući da se radi o ratu i opsadi, najmuškija od svih, zbog čega može da izostavi molitveni zanos, to najpokornije stanje, onaj koji se moli pokorava se bez borbe i bezuslovno se predaje. Mada, kako ne bismo

brzopleto prevideli ono što bi moglo da uzdrma postojanje suprotnosti između molitve i rata, ovde ćemo se podsetiti, s obzirom na to da to vreme nije tako daleko i da su još živi presvetli svedoci tih zbivanja, ovde se moramo prisetiti, ponavljamo, slavnog čuda u Oriku, kad se Hrist javio onom portugalskom kralju, i on stao da ga doziva, dok se vojska prućena na zemlju molila, Prikaži se nevernicima, o Gospode, nevernicima, a ne meni koji verujem u tvoju moć, ali Hrist ne htede da se prikaže Mavrima, što je velika šteta jer bismo danas u ovom letopisu umesto te kobne bitke mogli da zabeležimo čudesno preobraćanje sto pedeset hiljada varvara koji se na kraju tu rastaviše sa životom, kakav broj gubitak duša koje su mogle klicati ka nebu. Biva to u životu, neke stvari ne daju se izbeći, nikad se mi nećemo okanuti toga da Boga salećemo mudrim savetima, ali usud se vlada prema svojim neprikosnovenim zakonima koji često imaju zadivljujuće dramske ishode, kao u slučaju Kamoiša, koji je bio kadar da od jednog uzavrelog ratnog pokliča satka dva besmrtna stiha. Cela je istina da u prirodi ništa ne nastaje niti nestaje, sve je do kraja upotrebljeno.

Zlatna behu ta vremena kad je trebalo samo izgovoriti prave reči molitve da bi nam se nešto ispunilo, čak i u najtežim okolnostima, kao što su one kada se radi o bolesniku bez nade u izlećenje. A dobar primer je baš pomenuti kralj koji, budući rođen sa zakržljanim, to jest atrofiranim nogama, kako se to danas kaže, beše čudotvorno izlečen, a da ga nijedan doktor nije takao, pa čak i da ga je takao, šta bi vredelo. Možda zato što je ta osoba bila sudbinom predodređena da vlada, jer nikakvih znakova tu ne beše da iz petnih žila treba navaliti s moljakanjem nebeskih sila, mislimo na Bogorodicu i Gospoda našeg, nikako na neke anđele šeste kategorije anđeoskog poretka, za ovaj poučan ishod kojem možda, ko

zna, Portugalija duguje svoju nezavisnost. Tako se jednom desilo da je don Egaš Moniž, staratelj mladog Afonsa, spavao u svom krevetu, kad mu se ukaza Sveta Marija i reče, Don Egašu Monižu, da li spavaš, a on, pošto nije znao da li spava ili je budan, pripita da bi bio siguran, Gospođo, ko ste vi, i ona ljubazno odgovori, Ja sam Bogorodica i zapovedam ti da pođeš u Karker, koji se nalazi u župi Rezende, tamo počni da kopaš i pronaći ćeš crkvu koju su mi jednom posvetili, i jedan moj kip ćeš naći, obnovi ga, jer je, otkako je napušten, u žalosnom stanju, tu ćeš prvo probdeti, a onda spustiti dečaka na oltar, i on će istog časa ozdraviti i biti isceljen, otad pa nadalje dobro ga čuvaj i pazi na njega, jer pouzdano znam da moj Sin želi njemu da poveri uništenje dušmana naše vere, a on to ne može učiniti zakržljalih nogu. Don Egaš Moniž probudi se srećan da srećniji nije mogao biti, sazva svoje ljude i, jašući mulu, zaputi se u Karker, izdade zapovest da počnu da kopaju na mestu na koje je Bogorodica ukazala, kad eto ti, izroni crkva, ali jedino se mi iznenadismo, oni baš nimalo, jer u ta blagoslovena vremena nebeske zapovesti nisu bile davane tek tako, haj-huj, niti behu varljive. Istina je da don Egaš Moniž nije doslovce ispunio Bogorodičinu zapovest, jer kada mu je ona naredila da kopa, mi razumesmo da on to treba da čini vlastitim rukama, a šta je on uradio, on je naredio drugima da kopaju, najverovatnije kmetovima, jer su, zamislite, čak i u to doba postojale društvene nejednakosti. Budimo zahvalni Bogorodici što ne beše nakraj srca pa da učini da se noge mladog Afonsa nanovo skvrče, jer ima čuda koja izađu na dobro, ali i onih koja naude, što nam mogu posvedočiti one uklete svinje iz Biblije što se baciše u ponor kad im je dobri Isus u tela uterao demone koji su mučili onog opsednutog, te nevine životinje propatiše, i to samo one, iako je pad anđelâ buntovnikâ preobraženih u

demone istog časa kad je pobuna počela bio mnogo ozbiljniji, i nijedan od njih, koliko znamo, nije svisnuo, te zato teška srca praštamo nehaj Gospoda Boga našeg, koji je tom nepažnjom propustio priliku da jednom zasvagda zatre tu nesrećnu sortu, a postoji i ona mudra izreka, Ko dušmana svog štedi, na rukama mu umire, nadajmo se da se Bog neće pokajati jednog dana, biće, bogami, dockan. Uprkos tome, ako tog kobnog časa bude imao vremena da se priseti svog proteklog života, gajimo nadu da će Njegov duh progledati i uvideti da je sve nas, ranjive svinje i ljudska stvorenja, trebalo da poštedi poroka, grehova i patnji zbog nezadovoljstva koje je, kažu, sotonin znak i maslo. Između čekića i nakovnja, mi smo užareno gvožđe koje se od tolikih silnih udaraca već ugasio.

Naslušasmo se dosad dovoljno svetih predanja. Bitno je da saznamo ko je napisao ovu priču o čuvenom mujezinovom buđenju u osvit, u Lisabonu, s toliko istinitih pojedinosti da zvuči kao svedočenje nekog ovde prisutnog ili vrhunsko baratanje kakvim onovremenim dokumentom, pri čemu nije neophodno da se on odnosi na Lisabon jer bi za tu svrhu bili dovoljni grad, reka i vedro jutro, najbanalnija kompozicija, znamo. Odgovor glasi, za divno čudo, priču još niko nije napisao, iako izgleda kao da jeste, sve su to misli koje korektoru lete kroz glavu dok čita i ispravlja ono što je propustio u prvom i drugom čitanju. Korektora krasi nesvakidašnji dar da se udvoji, on ispisuje *deleatur* ili dodaje zarez gde je neophodno i, u isti mah, oprostite na neologizmu, heteronimizuje se, u stanju je da, ponet nekom slikom, poređenjem, metaforom, neretko i jednom jedinom rečju, tihim glasom ponovljenom, zbog neke svoje asocijacije, izgradi višezvučna verbalna zdanja koja njegov mali radni kabinet pretvaraju u prostor umnogostručan samim sobom,

mada je teško objasniti jednostavnim rečima šta to, zapravo, znači. Činilo mu se da na ovom mestu nije bilo dovoljno to što istoričar pominje mujezina i minaret samo zato, ako nam je dopušteno da proizvoljno sudimo, da bi prikazao delić mesne obojenosti i istorijski izgled neprijateljskog tabora, što je semantički neprecizno, i to moramo smesta ispraviti, jer tabor označava logorište napadača, a nipošto mesto gde se nalaze opkoljeni, što je slučaj koji imamo ovde, zasad su dotični udobno smešteni u gradu koji im, izuzmemo li nekoliko kraćih prekida, pripada od sedamsto četrnaeste prema hrišćanskom merenju, a po mavarskom računu je, zna se, drugačije. Ovu ispravku uneo je korektor, koji sasvim dovoljno poznaje kalendar, a iz nezaobilazne knjige *Umetnost utvrđivanja datuma* on zna da je hidžra počela šesnaestog jula šeststo dvadeset druge godine posle Hrista, i ne zaboravlja pritom da se muslimanska godina ravna prema mesečevim menama, zbog čega je kraća od hrišćanske, kojom vlada sunce, pa za svaki minuli vek uvek odbijamo tri godine. Ovaj savestan momak bio bi sjajan korektor kada bi sputao krila sklonosti ka proizvoljnim dodavanjima, kao oni što čine greh jer je on po sebi prirodan uz pravljenje očiglednih grešaka i iznošenje neosnovanih tvrdnji, dovde već sumnjamo na tri, koje bi, kada bi se otkrile, nepobitno potvrdile da istoričar nije bio u pravu kada je korektora olako posavetovao da se posveti istoriji. A tek filozofiji, spasi nas bože.

Prva sumnjiva tačka, obratnim tokom pripovesti, jeste ona neobična ideja da su na parapetu balkona minareta postojali znaci u kamenu, po svoj prilici u obliku strela uperenih u pravcu Meke. Koliko god da su Arapi i drugi Mavri toga doba bili napredni u poznavanju geografije i merenja zemljišta, malo je verovatno da su umeli da odrede, sa ovde

---

insinuiranom preciznošću, položaj Kabe na površini planete, ionako pretrpane kamenjem, što dragocenim, što bezvrednim. Bilo da je reč o klanjanju, klečanju ili pogledima upućenim odozgo i odozdo, sve to predstavlja puteve približavanja putem osećaja, ako nam je dopušten ovaj izraz, na kraju je, ipak, najvažnije da Bog i Alah uspevaju da proniknu u naša srca i ne uzimaju nam za zlo ako im iz neznanja okrenemo leđa, a kad kažemo neznanje, ono može biti isto toliko naše koliko i njihovo, jer ni mi njih uvek ne nalazimo tamo gde su obećali da će biti. Korektor pripada onom vremenu kada je čovek učen da čvrsto veruje u znakove kraj puta, te nije čudo što je pao u anahrono iskušenje, uz to možda obuzet i naprasnim saosećanjem, imajući u vidu mujezinovo slepilo. Zna se da mrlje ne zavise od kvaliteta tkanine, kažu da one umrljaju upravo najbolji materijal, a da tamo gde postoji greška odmah iskrсне još jedna, samo što je ova druga ozbiljna jer bi neopreznog čitaoca mogla navesti, kad bi teksta bilo ali ga na svu sreću nema, da onaj opis mujezinovih radnji odmah po njegovom buđenju uzme zdravo za gotovo, kao tačan i u skladu s muslimanskim načinom života. Ali nije tačan, insistiramo, zato što muezim, kako istoričar voli da ga zove, nije pristupio obrednom pranju pre nego što je pozvao vernike na molitvu, našavši se, shodno tome, u nečistom stanju, što bi bilo krajnje neverovatno ako uzmemo u obzir koliko smo vremenski blizu praizvora islama, tek nešto više od četiri veka, on je još u kolevcu, da tako kažemo. Opuštenost, izbegavanje posta, tobožnje nerazumevanje preciznih pravila, sve će se to pojaviti mnogo kasnije, ljudima ništa nije zamornije nego da se dosledno drže utvrđenih principa, pre nego što telo poklekne duh je već davno posrnuo, ali duh niko ne grdi, svi osuđuju, vređaju i bacaju krivicu na telo. U ovo vreme duboke vere mujezin bi bio poslednji čovek na

svetu da se usudio da se popne na minaret neočišćene duše i neopranih ruku, i zato je ovde oslobođen greha koji mu je korektor svojom neoprostivom lakomislenošću pripisao. Uprkos njegovom stručnom znanju, u koje smo imali prilike da se uverimo iz njegovog razgovora sa istoričarem, vreme je da izrazimo prvu sumnju u posledice poverenja koje mu je autor *Povesti o opsadi Lisabona* poklonio, verovatno u trenutku duševnog zamora ili zbog brige oko nekog narednog putovanja, dozvolivši da završna revizija bude isključivo u rukama stručnjaka za *deleature*, bez konačne provere. Drhtimo pri samoj pomisli koliko bi onakav mujezinov opis zore mogao zvučati napadno u naučnom tekstu autora, kako u prvom tako i u drugom slučaju, oboma plodovima marljivog proučavanja, dubokih istraživanja, detaljnih poređenja. Sumnjivo je, na primer, premda je uvek mudro sumnjati u sopstvenu sumnju, da je istoričar u povesti pomenuo pse i njihov lavež, iako zna da Arapi psa smatraju nečistom životinjom, baš kao i svinju, te bi pretpostavkom da Mavri Lisabona, revnosni kakvi jesu, dele svoj životni prostor sa čoporom džukaca, pokazao potpuno nepoznavanje njihovih običaja. Svinjac uz vrata kuće, štenara ili pletena korpa za kućence su hrišćanski izumi, nije slučajno što muslimani krstaške ratnike nazivaju džukelama, sreća te ih ne zovu svinjama, barem nema dokaza za to. Naravno, ako je to istina, onda je velika šteta što ne možemo opširnije da pričamo o psu koji laje na mesec ili češe uvo izjedeno krpeljima, ali istina, ako je ikad budemo otkrili, mora biti iznad svih drugih razmatranja, bilo za bilo protiv, zbog čega, na ovom istom mestu, moramo smatrati nenapisanima reči koje opisuju poslednje spokojno praskozorje Lisabona, ukoliko već nismo postali svesni toga da se ona tobožnja rasprava, iako dosledna, a tu vreba i najveća opasnost, nije uopšte ni promolila iz

korektorove glave, budući da i nije bila ništa više od njegove žive i usputne uobrazilje.

Pokazalo se, stoga, da je korektor grešio, ako nije grešio, onda se zbunio, ako se nije zbunio, onda je nešto izmislio, ali onaj ko nikad nije zgrešio niti se zbunio ili nešto izmislio, neka prvi baci kamen na njega. Grešiti je ljudski, kažu znalci, što znači da ako doslovno shvatanje reči nije greška, onda ni onaj ko nikad ne greši nije čovek. No, ovo vrhunsko načelo ne može nam služiti kao opšte opravdanje svih naših labavih sudova i klimavih stavova. Onaj ko ne zna neka, barem, ima skromnosti da pita, ovu predostrožnost korektor bi uvek trebalo da ima na umu, utoliko pre što više ne mora da napušta kuću niti svoju radnu sobu, jer ovde poseduje sve knjige za proučavanje građe, samo ako bude dovoljno mudar i oprezan da ne veruje slepo u ono što misli da zna, odakle i potiču najveće zablude, a nipošto iz neznanja. Na ovim krcatim policama hiljade i hiljade stranica iščekuju varnicu probuđene radoznalosti ili iskru uperene svetlosti koja nije ništa drugo do sumnja u potrazi za razjašnjenjem. Korektoru, dakle, pripada zasluga za to što je tokom života prikupio ovo mnoštvo raznorodnih izvora podataka, iako i letimičan pogled otkriva da u njegovom arhivu nema kompjutera, on svojim novcem, za nevolju, ne može sve da plati, a ovaj zanat je, prilika je da kažemo, jedan od najbednije plaćenih na svetu. Jednoga dana, ali Alah je najveći, svaki korektor knjiga raspolagaće računarom koji će pupčanom vrpcom danonoćno biti vezan za glavnu banku podataka, pa neće morati da strepi, a ni mi, da će se u tu bazu sveopšteg znanja umigoljiti neka primamljiva greška kao đavo u manastir.

Kako god bilo, dok taj dan ne svane, tu su knjige, kao neko pulsirajuće sazvežđe, a reči su, unutar njih, još jedan sloj lebdeće kosmičke prašine, iščekuju pogled koji će im

podariti neko značenje ili će u njima potražiti novi smisao, jer s menjanjem shvatanja vasiona čak i one tvrdnje koje su ranije smatrane nepromenljivim iznenada pružaju drugačija tumačenja, mogućnost kakve skrivene protivrečnosti, očitost vlastite zablude. Ovde, u ovoj radnoj sobi, gde istina ne može biti ništa više od lica koje prekriva beskrajno raznovrsne maske, nalaze se uobičajeni rečnici i leksikoni portugalskog jezika, Moraiš, Aurelio, Moreno i Torinja, nekoliko gramatika, *Priručnik besprekornog korektora*, „vademekum“ ovog zanata, ali tu su, takođe, i razne istorije umetnosti, opšte istorije čovečanstva, Rimljana, Persijanaca, Grka, Kineza, Arapa, Slovena, Portugalaca, ukratko, gotovo svega što neki narod čini narodom i naciju nacijom, te istorije nauke, književnosti, muzike, religije, filozofije, civilizacije, džepno izdanje *Larusa*, *Quillet* u skraćenoj verziji, sažeti *Robert*, *Politička enciklopedija*, *Luzitansko-brazilska enciklopedija*, *Britanska enciklopedija*, nepotpuna, *Rečnik istorije i geografije*, jedan istorijski atlas i jedan geografski atlas sveta, onaj stari Žoaa Soareša, pa letopisi, *Rečnik savremenika*, *Opšta biografija*, *Priručnik za prodavce knjiga*, *Rečnik basni*, *Rečnik mitologije*, *Luzitanska biblioteka*, *Rečnik komparativne geografije*, *antičke*, *srednjovekovne i moderne*, *Istorijski atlas komparativnih studija*, *Opšti rečnik književnosti*, *lepih umetnosti*, *nauke o moralu i političkih nauka*, i za kraj, ne opšteg popisa, već onog najvažnijeg *Opšti rečnik biografije i istorije*, *mitologije*, *antičke i moderne geografije*, *klasične starine i grčkih*, *rimskih*, *francuskih i drugih stranih ustanova*, ne zaboravljajući *Rečnik retkosti*, *neobičnosti i zanimljivosti*, koji, sasvim iznenađujućom slučajnošću, besprekorno odgovara ovom pustolovnom kazivanju i sadrži, kao primer greške, tvrđenje mudrog Aristotela da obična domaća muva ima četiri nožice, evo primera aritmetičkog oduzimanja koje su potonji

autori nastavili da ponavljaju vekovima, iako čak i deca znaju, na temelju svojih surovih oglada, da muva ima šest nožica, jer ih još od Aristotelovog doba čupaju, grozničavo ih brojeći, jedna, dve, tri, četiri, pet, šest, ali ta ista deca, kad odrastu i počnu da čitaju grčkog mudraca, govore jedno drugom, Muva ima četiri noge, toliko je jak uticaj učenog autoriteta i do te mere je istina podrivena tom odvajkada nabubanom lekcijom.

Ovaj neočekivan upad preko granice entomologije obelodanjuje nam, u zaključku, da greške pripisane korektoru nisu njegove, već iz ovih knjiga, zasnovanih na pukom ponavljanju starostavnih dela, bez preispitivanja, stoga nam je žao što je korektor ispao žrtva sopstvene duboke vere i tuđih zabluda. Tačno je da, čineći ustupak, podležemo onom opštem izgovoru, već odbačenom, premda ga nećemo pružiti bez jednog preduslova, naime, da za svoje vlastito dobro korektor treba da obrati pažnju na izvanrednu lekciju o zabludama koju nam je dao Bejkon, drugi mudrac, u knjizi naslovljenoj *Novum organum*. On zablude svrstava u četiri kategorije, ovim redom, *idola tribus* ili zablude plemena, tj. ljudske prirode, *idola specus* ili zablude pećine, tj. pojedina, *idola fori* ili zablude trga, tj. jezičke zablude, i najzad *idola theatri* ili zablude teatra, tj. sistema. U prvom slučaju one potiču od nesavršenosti, nastaju pod uticajem predrasuda i strasti, iz naše navike da o svemu sudimo sledeći važeće ideje, iz nezasite radoznalosti uprkos ograničenjima nametnutim našem mišljenju, iz naše težnje ka pronalaženju većeg broja analogija među stvarima nego što ih uistinu ima. U drugom slučaju izvor zabluda potiče od razlike u mišljenjima, dok se jedni gube u detaljima, drugi to čine u opširnim uopštavanjima, kao i od toga kojim naukama mi sami dajemo preimućstvo, što nas opet navodi da sve

svodimo u okvire tih nauka. Kada je reč o trećoj kategoriji, onoj o jezičkim zabludama, naopako je to što reči često više nemaju nikakvog značenja, ili je njihovo značenje neodređeno, ili mogu biti shvaćene u sasvim drugačijem smislu, i na kraju, u četvrtoj kategoriji, postoji mnoštvo zabluda teatra čiji se spisak nikad ne bi završio kada bismo ovde počeli da ih nabrajamo. Neka se, dakle, korektor drži ovog kataloga i napredovaće, a neka se, takođe, posluži onom Senekinom rečenicom, baš kako današnjica i nalaže, *Onerat discentem turba, non instruit*, besprekornom izrekom koju je korektorova majka pre mnogo godina, ne znajući latinski i uz slabo poznavanje maternjeg jezika, prevela s nepokolebljivom skepsom, Što više čitaš, manje znanja stičeš.

Ali ako je išta od ovog preispitivanja i rasprave vredelo sačuvati, to je tvrdnja da nije bilo pogrešno pisati, jer, na kraju krajeva, jeste bilo napisano da je mujezin slep. Istoričar, koji jedino priča o minaretu i mujezinu, možda nije upoznat da su skoro svi mujezini toga doba, kao i potonjih, bili slepi. Te ako to zna, verovatno misli da pevanje namaza isključivo vrše bogalji, ili da su mavarske zajednice, delimično i zato što se tako oduvek radilo i još se radi, odlučile da problem reše na taj način što će ga obavljati ljudi kojima nedostaje dragoceni organ vida. Greška jeste njegova, ali ona se ovoga puta, bez izuzetka, tiče svih. Istorijska je istina, obratite pažnju, da su mujezini uvek birani među slepima, ne zbog neke čovekoljubive politike zapošljavanja ili stručnog usmeravanja shodno fiziološkim mogućnostima dotičnih, već radi sprečavanja da se narušava privatnost u dvorištima i na krovnim terasama samim privilegovanim položajem mujezina na vrhu minareta. Korektor se više ne seća gde je saznao ovaj podatak, sigurno ga je pročitao u nekoj knjizi kojoj se moglo verovati, i pošto ga vreme nije izmenilo, on

---

sad može da insistira na tome, jeste, mujezini su bili slepi. Mahom svi. A ipak, kada ponekad razmišlja o tome, pita se da nisu bistre oči ovih ljudi bušili sa predumišljajem, kao što se radilo i možda se još uvek radi slavujima, kako od svetlosti ne bi došli u iskušenje da se ispolje bilo čime drugim osim glasom koji čuju u tami, bilo svog bilo onog Drugog koji jedino ume da ponavlja reči koje mi izmišljamo, one kojima pokušavamo da iskažemo sve, i blagoslove i prokletstva, čak i ono što će zauvek ostati lišeno imena, bezimeno.